

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-5-1>

УДК 338.1(477)(042.5)

JEL O18, R58

С. Л. Шульц

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу
регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: swetshul@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5603-5603>

О. М. Луцків

кандидат економічних наук, старший науковий
співробітник, старший науковий співробітник
відділу регіональної економічної політики ДУ
«Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: lutolen@i.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8919-6761>

І. О. Зеленський

аспірант відділу регіональної економічної політики ДУ
«Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України», м. Львів
e-mail: zelensky.ivan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9885-8901>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВО-СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Акцентовано на дослідженні структурних особливостей економіки країн-членів ЄС та України. Проаналізовано продуктивність праці та продуктивність капіталу в секторальному розрізі. Зокрема, проаналізовано зміни в динаміці продуктивності праці та капіталу впродовж 2014-2021 рр., унаслідок чого виявлено види економічної діяльності, які були лідерами за вказаними показниками й можуть бути детермінантами продуктивної спроможності економіки України та її регіонів. Проведено рейтингування та групування регіонів України за інтенсивністю зростання продуктивності праці. Здійснено порівняльний аналіз темпів зростання (спаду) продуктивності праці та капіталу в секторах економіки України, який довів перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання продуктивності капіталу. На основі оцінювання співвідношення темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці в секторах економіки підтверджено гіпотезу щодо переважання в більшості з них темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати. Охарактеризовано рушії, які сприятимуть зростанню продуктивної спроможності видів економічної діяльності та визначено основні стратегічні пріоритети структурної трансформації вітчизняної економіки у воєнний час і в період повоєнного відновлення.

Ключові слова: *структурна трансформація економіки, продуктивність праці, продуктивність капіталу, структурні пропорції.*

Shults S. L., Lutskiv O. M., Zelensky I. O. Features of spatial and structural transformations of the economy: European experience and Ukrainian realities

The article focuses on the study of the structural features of the economy of the EU member states and Ukraine. Labor productivity and capital productivity in a sectoral section are analyzed. In particular, changes in the dynamics of labor and capital productivity during 2014-2021 are examined. Based on the results, the sectors that are leaders and can act as determinants of the productive capacity of Ukraine and its regions are identified. The article reveals that the most intensive growth of labor productivity is recorded in such sectors as temporary accommodation and organization of food, as well as information and telecommunications. Capital productivity under the prevailing instability of the dynamics of this indicator is recorded only in construction and in information and telecommunications. The regions of Ukraine are ranked and grouped according to the intensity of labor productivity growth. The comparative analysis of the rates of growth (decline) of capital productivity in the sectors of the economy of Ukraine is carried out. It shows that the growth rate of labor productivity exceeds that of capital productivity. Based on the assessment of the ratio of wage growth rates and labor productivity in the economic sectors, the hypothesis regarding the predominance of labor productivity growth rates over wage growth rates in the majority of the economic sectors is verified. Drivers contributing to the growth of the productive capacity of economic sectors are characterized. The main strategic priorities of the structural transformations of the domestic economy in wartime and post-war recovery are determined, in particular regarding the development of the military-defense complex, which will ensure the long-term political and economic security of Ukraine and the development of industrial and innovative structural elements of the country's

economic system. The article emphasizes the need to create and develop a national innovation platform, which should be a component of the innovation market and the formation of the state system of legal protection of intellectual property, the demands for reform of which were put forward in the process of deepening European integration reforms.

Keywords: structural transformation of the economy, labor productivity, capital productivity, structural proportions.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна завдала катастрофічної шкоди економіці України та призвела до дестабілізації виробництва, порушення ланцюгів постачання, пошкодженнь енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури, а також значних втрат людського капіталу. За цих умов в економіці країни фактично запущено процес трансформації її структури, який передбачає зміни структурних пропорцій завдяки більш ефективному розподілу, перерозподілу та використанню наявних ресурсів, поглибленню спеціалізації, диверсифікації структури економіки та її переорієнтації до потреб воєнного часу. Трансформаційні процеси проявляються не тільки у зміні пріоритетності розвитку того чи іншого виду економічної діяльності, а й у змінах просторової дислокації підприємств унаслідок релокації бізнесу та локалізації видів економічної діяльності. Такі процеси безумовно впливатимуть на продуктивну спроможність економіки регіонів і визначатимуть їхню виробничу спеціалізацію у стратегічній перспективі.

Аналіз останніх досліджень. Тенденції структурних трансформацій в економіці України, особливості реалізації структурної політики держави та її регіонів стали предметом наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед зарубіжних науковців, які досліджували теоретичні засади структурної трансформації економіки, спеціфіку динаміки структурних зрушень, роль технологічної та інноваційної складової у структурних процесах, слід відзначити Дж. Л. Голдена, Е. Домара, С. Ідальго, Р. Келлі, Дж. Нейсбіта, Д. Нортона, Д. Олвейя, В. Стріка, Е. Тоффлера, Д. Форрестера, Р. Хаусманна, Х. Ченері, Ф. Шарпа, Л. Шміттєра та інших. Проблематика структурних змін, формування та реалізації структурної політики відображена в працях вітчизняних учених, зокрема А. Гальчинського, С. Білої, В. Геєця, П. Кухти, А. Мельник, Л. Шаблістої, С. Єрохіної та багатьох інших.

Однак, незважаючи на значний доробок науковців з означеної проблематики, вона залишається актуальною. Зокрема, потребує подальшого наукового пошуку дослідження особливостей впливу структурної трансформації економіки країни та її регіонів на їхню продуктивність і продуктивну спроможність. Дослідження цих питань дасть змогу сформулювати стратегічне бачення необхідних кроків щодо реалізації економічної політики, спрямованої на модернізацію економіки країни та переорієнтацію її структурних пріоритетів у надскладних умовах повномасштабних військових дій і повоєнного відновлення.

Метою статті є аналіз просторово-структурних трансформацій економіки країн-членів ЄС та України в довоєнний період та обґрунтування пріоритетів

модернізації структури вітчизняної економіки в короткостроковій і стратегічній перспективі.

Основні результати дослідження. Аналізуючи структуру економіки європейських країн за видами економічної діяльності у 2021 р. за показником зайнятості, спостерігаємо низку характерних особливостей, зокрема:

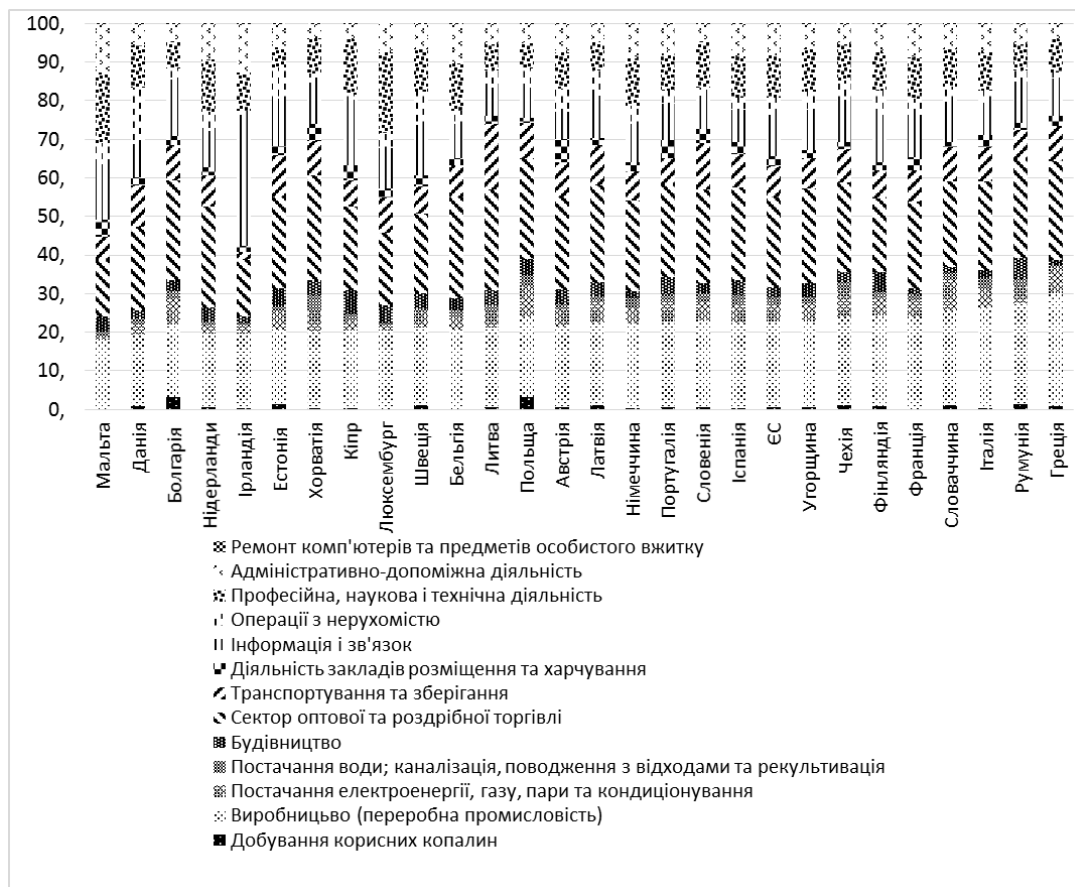
- найбільшу питому вагу зайнятих фіксуємо в оптовій та роздрібній торгівлі. Найвищий рівень зайнятих у цьому секторі економіки характерний для Бельгії (26,4%), Польщі (26,3%), Нідерландів (26,3%) і Литви (26,2%). Слід зазначити, що група лідерів за період 2018-2021 рр. змінилась, до неї додалися Литва та Польща;
- дещо нижчою, однак достатньо високою, є частка зайнятих у переробній промисловості, де лідерами за показником кількості зайнятих є Греція (26,4%), Румунія (26,14%) та Італія (26,0%);
- доволі висока частка зайнятих і значна диференціація між країнами щодо розвитку високотехнологічних секторів економіки. Наприклад, у професійній, науковій і технічній діяльності частка зайнятих в європейських країнах коливається від 20,9% (Люксембург) до 7% (Румунія), а в секторі інформації і зв'язку – від 33,94% (Ірландія) до 7,14% (Австрія) (рис. 1).

Аналіз структури економіки України у 2021 р. за показником зайнятості засвідчує, що, як і в європейських країнах, найбільша питома вага зайнятих спостерігається в оптовій та роздрібній торгівлі (23,1%). Друге та третє місце за цим показником посідають сільське господарство та промисловість. На ці сфери економічної діяльності припадає відповідно 17,2% та 14, % загальної кількості зайнятих в економіці України. На відміну від європейських країн незначна частка зайнятого населення зосереджена у високотехнологічних секторах економіки (рис. 2).

Відомо, що чим ефективніше та продуктивніше функціонують різні сектори економіки, тим більш сприятливі передумови створюються для зростання продуктивності праці, якості життя населення та економічного зростання загалом.

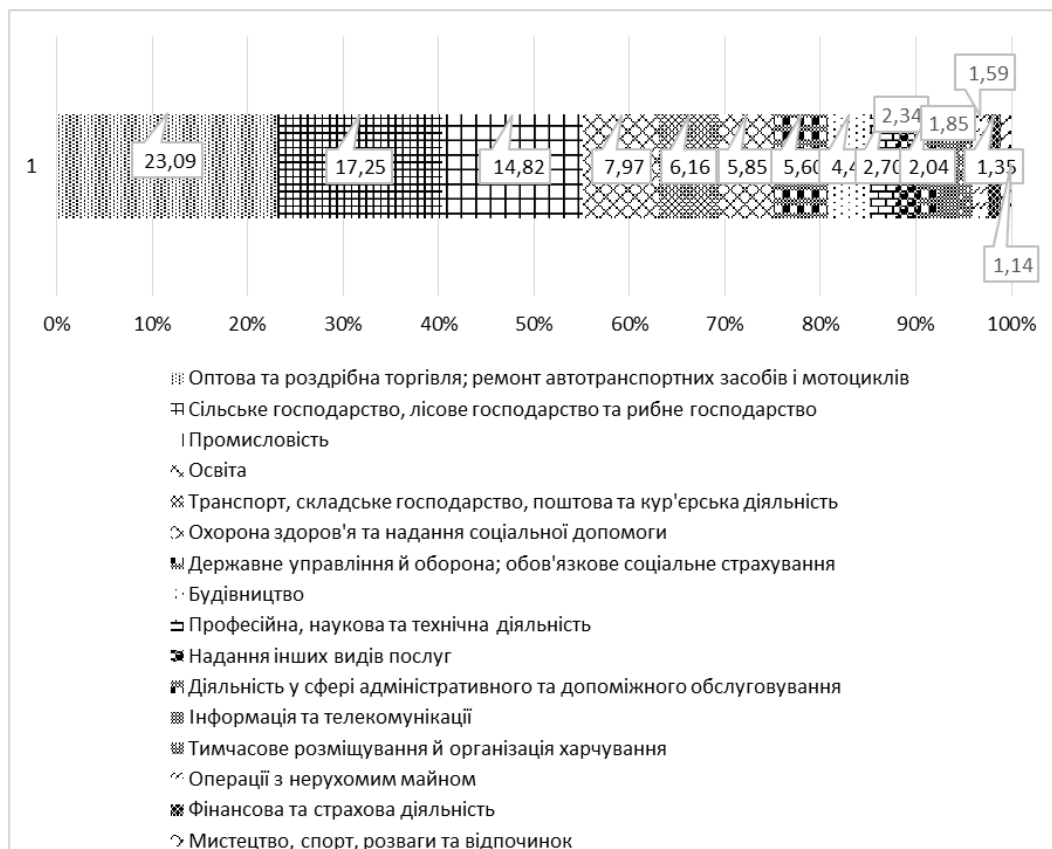
Для оцінювання секторальних детермінант продуктивної спроможності України та її регіонів у довоєнний період проаналізуємо продуктивність праці та капіталу в різних видах економічної діяльності (далі – ВЕД). У структурі показників продуктивності праці та продуктивності капіталу загальним компонентом є валова додана вартість, в якій відображається ефективність використання і трудових, і матеріальних, і фінансових ресурсів.

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Рис. 1. Структура економіки країн-членів ЄС (за часткою зайнятих) у 2021 р.

Джерело: розраховано за [1].

Рис. 2. Структура економіки України за показником зайнятості у 2021 р.

Джерело: розраховано за [2].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Таблиця 1

Продуктивність праці за видами економічної діяльності у 2014-2021 рр., грн на одного зайнятого

Види економічної діяльності	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	52126,87	83538,63	97575,79	106064,6	122888,8	118443,7	144449,9	220361,3
Промисловість	112222,1	152741,8	203402,3	258902,7	309180,5	322021,9	322546,4	481490,1
Будівництво	49405,14	60626,07	73633,82	100001,6	122138,9	153691	179772,7	217591,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	58930,83	78043,98	90459,87	116074,6	129044,2	138366,9	161253,3	205876,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	90613,44	135248,5	157185,1	192441,5	228258,5	264954	269127,4	307284,1
Тимчасове розміщування й організація харчування	32115,82	43079,7	56201,66	67777,78	88734,98	116154,6	108037,8	172391,3
Інформація та телекомунікації	185126,4	266016,9	324375	402393,3	495283,6	631628,6	738082,5	884550,2
Фінансова та страхова діяльність	246168,1	277142,9	290093,1	386252,9	462397,2	545727,8	620720	768912,6
Операції з нерухомим майном	346536,2	458520,3	571365,9	680436	794468	929892,2	1070780	1268183
Професійна, наукова та технічна діяльність	103375	131920,1	159915,9	208121,7	258858,2	335680,7	328053,6	373209,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	54026,32	72417,95	97219,85	119070,2	159615,5	195778,5	196634,9	213504,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	82052,48	97571,11	126467	167192	226540	306318,1	339867,2	384999,4
Освіта	47910,81	55314,4	61742,75	93587,89	111980,2	124321,3	133378	188940,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	40199,91	49466,71	57121,51	75118,39	77486,44	97962,43	121490,3	147671,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	55782,1	59437,23	67232,14	86966,97	103478,9	121725,7	124173,5	178567,4
Надання інших видів послуг	36318,68	41647,81	49314,63	65264,07	81672,3	104372,5	98764,45	127947,9
Усього по економіці	76506,17	102740,8	124300,6	155783,8	184457,8	206392	227876,6	300110,6

Джерело: розраховано за [2].

Дані табл. 1 свідчать, що у 2014-2021 рр. по економіці України продуктивність праці зросла в 3,9 раза – з 76 506,17 грн до 300 110,6 грн.

Найвищі показники продуктивності праці впродовж аналізованого періоду було зафіксовано в трьох ВЕД, а саме: «Операції з нерухомим майном», «Фінансова та страхова діяльність» і «Інформація та телекомунікації». Слід зазначити також, що динаміка продуктивності праці в цих сферах була висхідною. У сфері операцій з нерухомим майном продуктивність праці збільшилась у 3,6 раза, фінансової та страхової діяльності – 3,1 раза, інформації та телекомунікацій – у 4,8 раза.

У 2021 р. продуктивність праці у сфері операцій з нерухомим майном становила 1 268 183 грн на одного зайнятого, що майже у 1,5 раза перевищує наступний за величиною рівень продуктивності праці – 884 550,2 грн на одного зайнятого, який зафіксовано у сфері інформації та телекомунікацій. Упродовж аналізованого періоду ця сфера економічної діяльності була лідером за рівнем продуктивності праці.

Статистичні дані свідчать про те, що у 2014 р. найнижчий рівень продуктивності праці був зафіксований у сфері тимчасового розміщування та організації харчування (32 115,62 грн), а починаючи з 2015 р. аутсайдерами за рівнем продуктивності були інші види послуг. Водночас знизилась і диференціація між цими показниками. Якщо в економіці України у 2014 р. диференціація між максимальним (операції з нерухомим майном) і мінімальним значеннями показника продуктивності праці становила 10,8 раза (346 536,2 грн і 32 115,82 грн відповідно), то у 2021 р.

вона знизилась до 9,9 раза (1 268 183 грн і 127 947,9 грн).

Порівняно низькою була продуктивність праці в промисловості, хоча впродовж 2014-2021 рр. вона зросла у 4,3 раза – з 112 222 грн до 481 490,1 грн. Наприклад, у 2021 р. продуктивність праці в промисловості була у 2,6 раза нижчою, ніж у сфері операцій з нерухомим майном. Утім, слід зазначити, що порівняно з 2014 рр. розрив між ВЕД дещо знизився і у 2021 р. становив 3,1 раза [2]. Головною причиною низького рівня продуктивності праці в промисловості стали зношеність основних виробничих фондів і застарілі технології. До того ж інвестиції на технічне переозброєння промислових підприємств виділялись в обмежених обсягах, що і зумовило зниження продуктивності праці в промисловості.

Упродовж 2014-2021 рр. найвищі темпи зростання продуктивності праці спостерігались у сфері тимчасового розміщування й організації харчування (у понад 5 разів), а найнижчі – у фінансовій та страховій діяльності (у 3 рази).

Як видно з даних табл. 2, упродовж 2014-2021 рр. в Україні спостерігалось щорічне зростання продуктивності праці. Найвищий приріст цього показника зафіксовано у 2015 р. (на 34,3% порівняно з 2014 р.) та у 2021 р. (на 31,7% порівняно з 2020 р.).

Однак у 2014 р. в шести ВЕД країни спостерігався спад продуктивності праці. Найбільші масштаби зниження продуктивності праці зафіксовано у сферах охорони здоров'я (на -9,7%) та тимчасового розміщування та організації харчування (-8,5%), а також в освіті (-5,6%) та мистецтві і спорті (-5,3%) [2].

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 2

Темпи зростання продуктивності праці в розрізі видів економічної діяльності у 2014-2021 рр., %

Види економічної діяльності	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
<i>Загалом по економіці</i>	110,6	134,3	121,0	125,3	118,4	111,9	110,4	131,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	133,5	160,3	116,8	108,7	115,9	96,4	122,0	152,6
Промисловість	117,4	136,1	133,2	127,3	119,4	104,2	100,2	149,3
Будівництво	108,1	122,7	121,5	135,8	122,1	125,8	117,0	121,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	112,9	132,4	115,9	128,3	111,2	107,2	116,5	127,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	95,8	149,3	116,2	122,4	118,6	116,1	101,6	114,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	91,5	134,1	130,5	120,6	130,9	130,9	93,0	159,6
Інформація та телекомунікації	112,7	143,7	121,9	124,1	123,1	127,5	116,9	119,8
Фінансова та страхова діяльність	111,6	112,6	104,7	133,1	119,7	118,0	113,7	123,9
Операції з нерухомим майном	109,9	132,3	124,6	119,1	116,8	117,0	115,2	118,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	104,8	127,6	121,2	130,1	124,4	129,7	97,7	113,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	99,9	134,0	134,2	122,5	134,1	122,7	100,4	108,6
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	107,9	118,9	129,6	132,2	135,5	135,2	111,0	113,3
Освіта	94,4	115,5	111,6	151,6	119,7	111,0	107,3	141,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	90,3	123,1	115,5	131,5	103,2	126,4	124,0	121,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	94,7	106,6	113,1	129,4	119,0	117,6	102,0	143,8
Надання інших видів послуг	106,5	114,7	118,4	132,3	125,1	127,8	94,6	129,5

Джерело: розраховано за [2-4].

Аналіз темпів зростання продуктивності праці засвідчує нестабільні тенденції в динаміці цього показника. Наприклад, зниження продуктивності праці у 2021 р. відбулося лише в сільському господарстві – на 3,6%, тоді як у 2020 р. низхідні тенденції зафіксовано вже в трьох сферах – тимчасового розміщування та організація харчування (-7%), наукової діяльності (-2,3%) та надання інших видів послуг (-5,4%) [2-4].

Порівнюючи статистичні дані, спостерігаємо, що у 2021 р. порівняно з 2014 р. загалом в Україні продуктивність праці зросла в 3,9 раза. Найбільші темпи зростання цього показника спостерігались у двох ВЕД: «Тимчасове розміщування й організація харчування» і «Інформація та телекомунікації». Розподіл ВЕД за рівнем зростання продуктивності праці відносно середньоукраїнського рівня представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Групування ВЕД за інтенсивністю зростання продуктивності праці у 2021/2014 рр.

Рівень зростання	Види економічної діяльності	Темпи зростання, рази
Високий	Тимчасове розміщування й організація харчування	5,4
	Інформація та телекомунікації	4,8
Вищий за середній	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,7
	Будівництво	4,4
	Промисловість	4,2
	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	4
	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	4,2
	Освіта	3,9
Середній	Загалом по економіці	3,9
Нижчий за середній	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,7
	Операції з нерухомим майном	3,6
	Надання інших видів послуг	3,5
	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3,5
Низький	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3,4
	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3,2
	Фінансова та страхова діяльність	3,1

Джерело: розраховано за [2-4].

Основним показником використання основних засобів є їхня продуктивність, що розраховується як відношення результату до затрат виробничих ресурсів. Упродовж 2014-2021 рр. в Україні спостерігалось щорічне зростання продуктивності капіталу, загалом за цей період продуктивність

капіталу зросла в 4 рази. Уважається, що продуктивність капіталу може зростати, якщо згенерований у виробництві приріст більший порівняно зі збільшенням залученого капіталу.

Упродовж аналізованого періоду у всіх ВЕД зміна продуктивності капіталу має нестабільні тенденції.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Щорічне зростання цього показника зафіксовано лише у двох ВЕД: «Будівництво» і «Інформація та телекомунікації». Стрімке зниження продуктивності капіталу (починаючи з 2019 р.) спостерігалось у сфері державного управління, освіти та охорони здоров'я, що було обумовлено зростанням вартості основних засобів. Наприклад, вартість основних засобів в освіті впродовж 2014-2021 рр. зросла у 62,5 раза, а у сфері охорони здоров'я – у 26,7 раза (табл. 4). Стрімке зростання вартості основних виробничих фондів тут перш за все пов'язане з їх непродуктивним збільшенням та утриманням зайвого обладнання та

обладнання, яке неефективно функціонує. Зростання вартості основних засобів, які вводились у дію, порівняно з темпами переоцінювання наявних зумовлює перевищення коефіцієнтів надходження та введення виробничих потужностей над коефіцієнтами їх вибуття. Накопичення основних засобів замість прискорення процесу їх заміни, низькі обсяги інвестицій, недостатні обсяги вибуття та заміни зношених основних засобів призвели до уповільнення відтворювальних процесів і накопичення фізично та морально застарілого обладнання.

Таблиця 4

Продуктивність капіталу у ВЕД у 2014-2021 рр., грн

Види економічної діяльності	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
<i>Загалом по економіці</i>	0,10	0,22	0,24	0,33	0,31	0,36	0,34	0,42
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	0,94	1,14	1,03	0,89	0,89	0,76	0,73	1,00
Промисловість	0,26	0,14	0,17	0,26	0,23	0,23	0,19	0,27
Будівництво	0,57	0,63	0,65	0,82	0,89	0,92	0,91	1,13
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1,86	2,02	1,81	2,09	2,19	1,73	1,62	1,79
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,01	0,10	0,10	0,15	0,13	0,22	0,23	0,25
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,36	0,43	0,52	0,65	0,81	0,98	0,79	1,29
Інформація та телекомунікації	0,76	0,95	0,95	0,99	1,09	1,41	1,37	1,54
Фінансова та страхова діяльність	1,42	1,32	0,92	1,26	1,44	1,20	1,33	1,60
Операції з нерухомим майном	0,19	0,18	0,18	0,18	0,19	0,22	0,24	0,27
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,59	1,78	1,77	2,45	3,18	1,33	1,21	1,08
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,05	0,05	0,03	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	202,40	163,60	200,11	620,45	693,12	0,59	0,63	0,71
Освіта	24,40	26,56	24,75	35,19	38,67	1,13	1,07	1,21
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,16	3,99	2,77	4,39	2,78	0,64	0,52	0,46
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,54	0,52	0,65	0,78	0,91	0,09	0,09	0,12
Надання інших видів послуг	7,62	6,80	6,15	8,48	9,06	4,54	6,41	2,54

Джерело: розраховано за [2-4].

Зазначимо, що в разі зниження продуктивності капіталу зростає потреба в додаткових капіталовкладеннях і більш ефективному їх використанні. Чим нижчий рівень продуктивності капіталу, тим більшою є потреба в капіталовкладеннях для створення одиниці приросту ВДВ.

Порівнюючи показники продуктивності праці та продуктивності капіталу, доходимо висновку, що майже у всіх сферах економіки (за винятком наукової діяльності, охорони здоров'я та надання інших видів послуг) спостерігалось перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання продуктивності капіталу. Найбільший розрив зафіксовано в освіті – 28,1 в. п., оптовій та роздрібній торгівлі – 17,6 в. п. та сільському господарстві – 15,6 в. п.

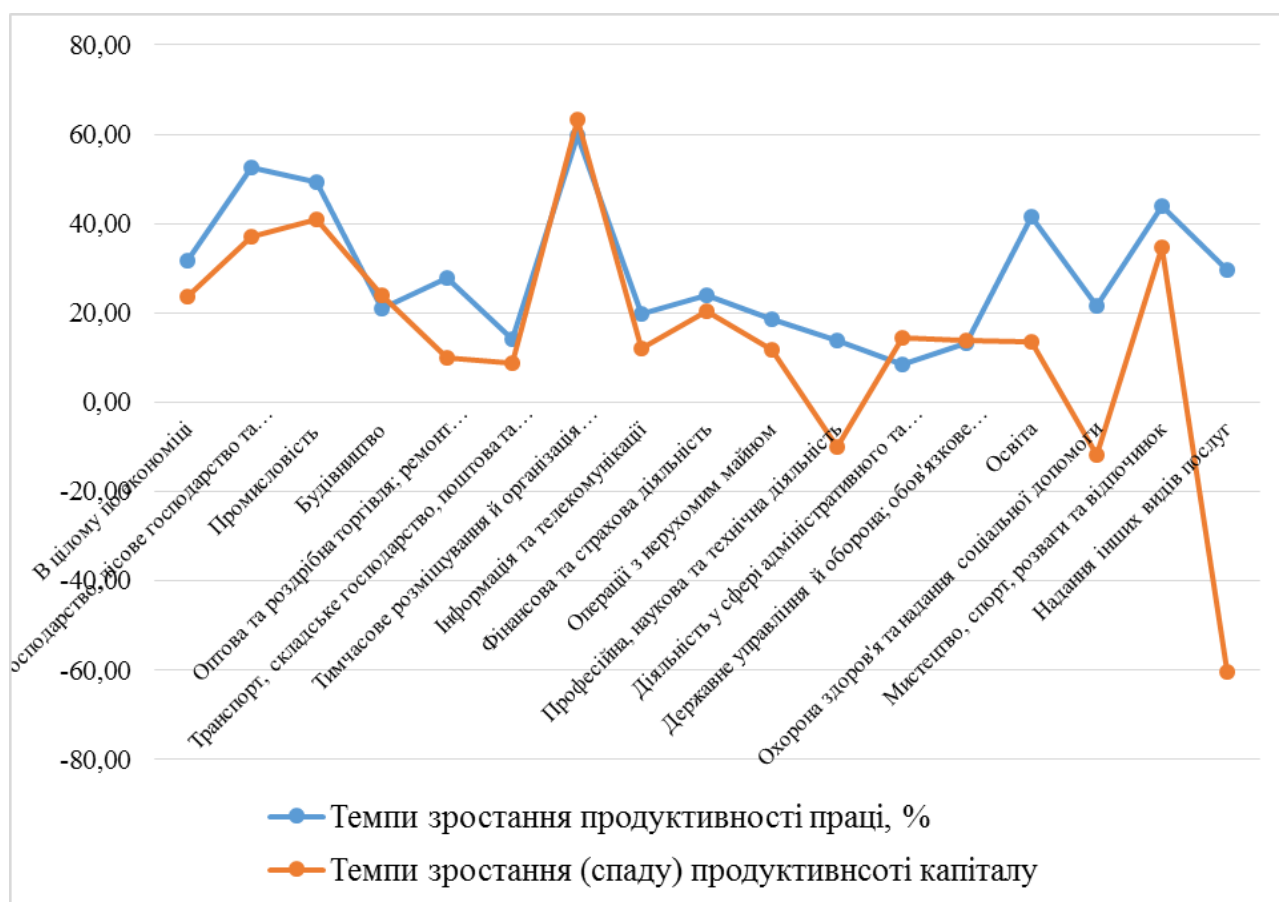
Аналіз динаміки продуктивності праці та продуктивності капіталу засвідчив, що обсяги залучення основних засобів забезпечують збільшення продуктивності праці в тих ВЕД, де відбулося стрімке зростання вартості основного капіталу (рис. 3).

Традиційно проблему підвищення продуктивності праці пов'язують з тенденціями зростання заробітної

плати. Уважається, що випереджальні темпи росту продуктивності праці порівняно з ростом оплати праці є одним з факторів зростання ВДВ.

Як зазначає В. Геєць, відносно випередження зростання заробітної плати та відносно відставання продуктивності праці, з одного боку, знижує ресурси для інвестування, а з другого, – схиляють до використання зовнішніх запозичень на споживання, а не інвестування. Безальтернативне підвищення заробітної плати на основі запозичених ресурсів призводить до невідповідності між затратами та ціною праці, що поглинає стимулювальний ефект зростання продуктивності праці, а отже, і збільшення ВДВ [5].

В Україні спостерігаємо сталу тенденцію до переважання в більшості сфер економіки темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати (рис. 4). Винятком є транспорт, інформація та телекомунікації, фінансова діяльність, операції з нерухомим майном, діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, державне управління й оборона.

Рис. 3. Співвідношення темпів зростання (спаду) продуктивності капіталу у ВЕД у 2021/2020 рр., %
Джерело: побудовано за [2-4].

Рис. 4. Співвідношення темпів зростання заробітної плати та продуктивності праці у ВЕД у 2021/2020 рр., %
Джерело: побудовано за [2-4].

Така ситуація обмежувала можливості збільшення заробітної плати, а отже, нарощування виробничого потенціалу й підвищення рівня продуктивної спроможності країни.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, слід зазначити, що впродовж аналізованого періоду майже в усіх ВЕД спостерігалось підвищення продуктивності праці. Упродовж 2014-2021 рр.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

найбільш інтенсивне зростання продуктивності праці зафіксовано у сферах тимчасового розміщування й організації харчування, а також інформації та телекомунікацій. Така тенденція насамперед зумовлена розширенням мережі закладів харчування та обслуговування і підвищенням вимог до якості надання ними послуг споживачам, а також зростанням ролі інформаційних технологій в економічному розвитку держави.

Дещо іншою була ситуація з продуктивністю капіталу. Його динаміку характеризують українські нестабільні тенденції. Щорічне зростання продуктивності капіталу зафіксовано лише у двох ВЕД: «Будівництво» і «Інформація та телекомунікації». Зменшення продуктивності капіталу в деяких ВЕД зумовлено також вищими темпами зростання вартості основних засобів порівняно з темпами зростання ВДВ. Така ситуація передусім зумовлена тим, що термін окупності основних засобів є довготривалим. Для підвищення продуктивності капіталу основну увагу слід звернути на вдосконалення структури основних засобів, своєчасне їх переоцінювання та вилучення застарілого обладнання, своєчасну модернізацію та інноваційне оновлення в галузях економіки. Водночас потрібно зазначити, що основним гальмом для підвищення продуктивності використання основних засобів є недостатність або відсутність коштів на інноваційне оновлення, яке забезпечило б їх раціональне використання.

Сьогодні питання продуктивності праці та капіталу безпосередньо пов'язане із сучасними особливостями структурно-просторової трансформації економіки країни, які зумовлені втратами економічного потенціалу країни, особливо її окупованих територій і регіонів, які перебувають в епіцентрі воєнних дій, викликами поглиблення євроінтеграції та реформування системи геополітичних впливів.

Попри значні втрати, за 9 місяців 2023 р. Україні вдалося забезпечити зростання ВВП на 5,5% порівняно з відповідним періодом попереднього року, що стало можливим завдяки високій врожайності в сільському господарстві за сприятливої погоди, яка забезпечила високі темпи збирання врожаю, до певної міри стабільній ситуації в енергетиці та роботі тимчасового коридору для руху цивільних суден [6].

Важливість цих зусиль беззаперечна в складних умовах повномасштабної війни з РФ, але в контексті перспектив розвитку в Україні конкурентоспроможної економіки, здатної інтегруватись з економіками країн-членів ЄС на засадах цивілізованої конкуренції, Україні потрібна сучасна стратегія структурної трансформації економіки. Вона має базуватись на зміні парадигми пріоритетності підтримки окремих галузей промисловості та секторів економіки. В умовах розвитку воєнної економіки, яка сьогодні доволі болісно, але зароджується в країні, і в період повоєнного відновлення таку пріоритетність мають отримати:

- розбудова оборонно-промислового комплексу, що забезпечить довгострокову політико-економічну безпеку України;
- розвиток індустріально-інноваційних структурних елементів економічної системи країни, які задовольнятимуть внутрішній попит на продукцію та певні види послуг і відповідатимуть високотехнологічним експортним потребам зовнішнього середовища, що одночасно забезпечить перехід України від економіки із сировинною орієнтацією до інноваційної.

Сучасна товарна структура експорту України, незначна частка високотехнологічних виробництв в обсягах реалізованої продукції та пріоритетність експорту ресурсів не тільки засвідчує сировинний характер економіки, а й низький рівень її інноваційності. Рівень наукоємності секторів економіки, який відображає ступінь наукової забезпеченості та використання у виробничих процесах, підприємницькій та іншій діяльності, науково-дослідних, проектно-конструкторських, інжинірингових розробках і винаходах, є достатньо низьким.

Основною проблемою розвитку оборонно-промислового комплексу є брак інженерних кадрів. Кадровий дефіцит у науково-технічній сфері спричинений недосконалою освітньою політикою, яка призвела до зниження популярності технічної освіти через обмеження можливостей працевлаштування в цій сфері, спричинене скороченням інноваційних виробництв, що працюють на базових інноваціях, а також виїздом кваліфікованого науково-технічного персоналу та молоді за кордон через кращі можливості реалізації раціоналізаторських пропозицій та вищий рівень оплати інтелектуальної праці.

Переважає в Україні виробництво, які використовують покращувальні та закордонні інновації, негативно позначилося на рівні винахідницької активності. Свідченням цьому є негативна динаміка активності в поданні заявок на об'єкти промислової власності. Наприклад, подання заявок на патентування винаходів, корисних моделей і промислових зразків у 2021 р. зменшилося на 12% порівняно з 2017 р. [7].

За цих обставин актуальним завданням для України є створення національної інноваційної платформи, складовою якої є ринок інновацій, та формування державної системи правової охорони інтелектуальної власності, вимоги щодо реформування якої були висунуті в процесі поглиблення євроінтеграційних реформ.

Пришвидшення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та капіталізації нематеріальних активів українських підприємств сприятиме зростанню інноваційних активів економіки. Сьогодні в Україні відбувається реформа державної системи правової охорони інтелектуальної власності. Зокрема, набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» № 2974-IX [8], який висвітлює певні положення Директиви 2004/48/ЄС про захист прав інтелектуальної власності та вносить

зміни до низки нормативних актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності.

Указані кроки є лише окремими аспектами структурних реформ, потрібних країні, які слід реалізувати для збереження і розвитку продуктивної спроможності України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

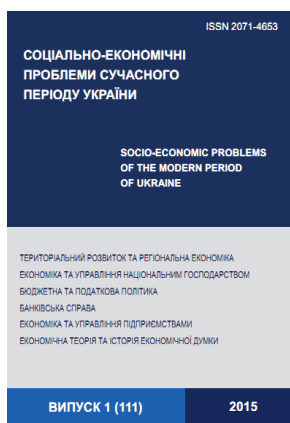
1. Eurostat: Website. 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
2. Державна служба статистики України: сайт. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
3. Валовий регіональний продукт у 2017 році: стат. зб. К., 2019. 159 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf
4. Валовий регіональний продукт у 2021 році: стат. зб. К., 2023. 107 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.xlsx
5. Геєць В. М. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього споживання та її наслідки. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 14-33.
6. Зростання ВВП України в жовтні прискорилося до 10,5%. *Інтерфакс-Україна*: сайт. 24.11.2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/949953.html>
7. Промислова власність у цифрах. К., 2022. 68 с. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/promvlasnist-2021.pdf>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності: Закон України від 20.03.2023 р. № 2974-IX. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#Text>
2. State Statistics Service of Ukraine: Website (2023). Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. *Valovyy rehional'nyy produkt u 2017 rotsi [Gross regional product in 2017]*: Statistical publication (2019). Kyiv. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/04/zb_vrp_2017.pdf [in Ukrainian].
4. *Valovyy rehional'nyy produkt u 2021 rotsi [Gross regional product in 2021]*: Statistical publication (2023). Kyiv. Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/05/zb_vrp_2021.xlsx [in Ukrainian].
5. Heyets, V. M. (2007). Polityka ekonomichnoho zrostannya na osnovi rozshyrennya vnutrishnoho spozhyvannya ta yiyi naslidky [The policy of economic growth based on the expansion of domestic consumption and its consequences]. *Finansy Ukrayiny – Finances of Ukraine*, 9, 14-33. [in Ukrainian].
6. Zrostannya VVP Ukrayiny v zhovtni pryskorylosya do 10,5% [Ukraine's GDP growth accelerated to 10.5% in October] (2023, Nov 24). *Interfax-Ukraine*: Website. [in Ukrainian].
7. *Promyslova vlasnist' u tsyfrakh [Industrial property in numbers]* (2022). Kyiv. Retrieved from <https://ukrpatent.org/atachs/promvlasnist-2021.pdf> [in Ukrainian].
8. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya zakhystu prav intelektual'noyi vlasnosti [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding strengthening the protection of intellectual property rights] (2023). Law of Ukraine, adopted on 2023, Mar 20, 2974-IX. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-20#Text> [in Ukrainian].

Надійшло 17.10.2023 р.

References

1. Eurostat: Website (2023). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>

Proceedings of the "SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE"

Proceedings of the "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is a specialized scientific-practical edition based National Academy of Sciences of Ukraine and the Institute for regional studies of NAS of Ukraine.

The book highlights the results of studies of institutional and socio-economic problems of development of Ukraine at the macro, meso and micro levels, encouraging to published authors who carry out research work in various sectors of the economy.

The book "Socio-economic problems of the modern period of Ukraine" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated by 11.07.2016 №820).

The journal is included in the international scientometric database Index Copernicus, Poland - with 2014.

Site collection: www.zbirnyk.ird.gov.ua